

AZ 1919–1922. ÉVI TÖRVÉNYHOZÓ SZEJM ÉS ANNAK HATÁSA A FÜGGETLENNÉ VÁLT LENGYELORSZÁG POLITIKAI BERENDEZKEDÉSÉRE ÉS TERÜLETI SZERVEZETÉRE

A II. Lengyel Köztársaság politikai életében és parlamentarizmusának történetében különleges szerepet játszott a Törvényhozó Szejmnek nevezett országgyűlés. Az újjászülető állam első, egykamarás parlamentje volt. Ennek a szejmnek elsősorban az volt a feladata, hogy kidolgozza és törvénybe iktassa az alkotmányt, ugyanakkor azonban döntést kellett hoznia tömördek olyan kérdésben is, amelyek Lengyelország legfontosabb állami problémáira, az alapvető társadalmi reformokra, a gazdasági ügyekre, végül pedig az állampolgári jogok és szabadságok hatalmas komplexumára vonatkoztak, beleértve a nemzeti kisebbségek helyzetének és jogainak kérdését is. Ez utóbbi kérdéskomplexum összefonódott mind az állam belső szervezetének, területi beosztásának problémáival, mind pedig a Köztársaságnak a szomszédos államok között elfoglalt helyének a kérdésével. A két világháború közötti korszak egyetlen parlamentje sem játszott ilyen szerepet, különösen azért nem, mert mint ismeretes, az 1926. májusi államcsíny után a parlament szerepe messzemenően leszűkült mind formális tekintetben – az alkotmányos normák szintjén, mind pedig ténylegesen, az állam politikai életében betöltött szerepe tekintetében.

Jelen referátum azon kutatások eredményeképpen jött létre, amelyeket immár csaknem húsz esztendő óta folytatok a 19. és a 20. század lengyel parlamentarizmusa történetének a területén. E kutatások jelenlegi szakaszának az összefoglalása megtalálható lesz „A lengyel szejm története” általam írt, már nyomdába adott kötetében.¹ Ez a kötet a második kötete lesz annak az intézetünkben készült szintézisnek, amely a lengyel parlamentarizmus történetét dolgozza fel.

A referátumban a következő kérdésekkel kívánok foglalkozni: *Először* – a Törvényhozó Szejm létrejötte, az erőviszonyok és az e téren végbemenő változások; *másodszor* – a parlament hatásköre; *harmadszor* – az alkotmány vitája; *negyedszer* – a szejm viszonya az állam területi szervezetére vonatkozó politikai koncepciókhoz és egyes területeknek Lengyelország többi részével való összekapcsolásának módjához. Annak ellenére, hogy fejtegetéseim számos lényeges kérdést eleve nem érintenek,

a felsorolt kérdések is annyira szétágazóak, hogy csak vázlatos bemutatásukra válnak lehetők.

Ad 1. Egy demokratikusan megválasztott országgyűlés, mint legmagasabb államhatalmi szerv összehívása, már a függetlenség elnyerése előtt állandó programkövetelése volt a nem forradalmi baloldali csoportosulásoknak, elsősorban a Lengyel Szocialista Pártnak.² E követeléshez csatlakozott az Ideiglenes Népi Kormány is, amely 1918. november 6-ról 7-ére virradó éjjel alakult meg Lublinban.³ Amikor Józef Piłsudski november 14-én átvette a hatalmat a megszállóktól már kiűrt Varsóban, ugyanezen a napon kelt első dekrétumában azt ígérte: „Abban a meggyőződésben, hogy a nemzet törvényeinek megalkotója csak a Szejm lehet, elrendeltem összehívását lehetőleg rövid, néhány hónapos időn belül”.⁴ Ezzel a döntéssel, amelyet a nem forradalmi munkáscsoportosulások, elsősorban a szocialisták és a baloldali parasztpártok támogattak, ideiglenesen szembehelyezkedett a jobboldal, különösen az erős Nemzeti Demokrácia Párt, attól tartva, hogy a társadalom háború utáni radikalizálódása a baloldali erők választási sikerét hozhatja meg. A szejm összehívásának a jelszavát támadta a forradalmi mozgalom is, 1918 decemberétől kezdve a Lengyelországi Kommunista Munkáspárt, amely később a Lengyel Kommunista Párt nevet vette fel. Ez a párt a független Lengyelország megszilárdulásában gátat látott a forradalom útjában, amely, mint akkor gondolták, Oroszországon és Magyarországon kívül, Németországban is győzelemre jut. Ezért ez a párt a választások bojkottjára szólított fel.

Másképpen ítélte meg a kérdést Józef Piłsudski, aki 1918. november 22. óta az ideiglenes államfő címet viselte. Álláspontja kiviláglik abból az instrukcióból, amelyet környezetében dolgoztak ki, valószínűleg 1918 decemberében: „... az alkotmányozó nemzetgyűlés adja meg az országnak először azt az érzést, hogy idegenek részvétele nélkül alkotott törvényt, egyedül az alkotmányozó nemzetgyűlés léphet fel hatásosan a bolsevizmus ellen, amely nem egyéb, mint a kisebbség diktatúrája... Az alkotmányozó nemzetgyűlés és általa az ország túlzott radikalizálódásától való félelem alapján téves, az alkotmányozó nemzetgyűlést Lengyelországban a hatalmas paraszti többség fogja megválasztani, az alkotmányozó nemzetgyűlés lesz az egyetlen formája a különböző területek egybekapcsolódásának, a különböző területek közötti különbségek kiegyenlítésének, Lengyelország tényleges egyesítésének”.⁵ A későbbiekben bebizonyosodott, hogy ez a vélemény helyes volt.

A Törvényhozó Szejm jellemző vonása volt, hogy fokozatosan alakult ki. Ez az újjászületőben lévő állam politikai helyzetéből következett. A régi Lengyel Királyság területének egy része, amelynek Lengyelországhoz való tartozását senki sem vitatta, még továbbra is német katonai megszállás alatt volt. A nyugati területek: Nagy-Lengyelország, Pomorze, még a Német Birodalomhoz tartoztak, Nagy-Lengyelország ugyan már csak formálisan, mivel 1918 december végétől a felkelés következtében felszabadult. Galícia keleti felében folyt a lengyel-ukrán háború. Miután Csehszlovákia fegyveresen elfoglalta az ún. Osztrák-Szilézia túlnyomórészt lengyelek által lakott jelentős részét, Cieszyn körzetében nem lehetett lebonyolítani a választásokat. Nem kerülhetett sor a választásokra Felső-Sziléziában sem, amelyre Lengyelország jogot formált amiatt, hogy többségében lengyel lakosságú volt, noha sem Osztrák-Szilézia, sem pedig Felső-Szilézia nem tartozott Lengyelországhoz az ország első felosztását megelőzően. Míg a volt porosz és osztrák felosztási területeken a választásokat le akarták bonyolítani olyan területeken is, amelyek az első felosztás előtt nem tartoztak Lengyelországhoz, addig egészen más volt a helyzet azokon a területeken, amelyek 1914 előtt az Orosz Birodalomhoz tartoztak. A választásokat meg akarták tartani a Lengyel Királyság területén, de annak litván többségű északi járásai nélkül, valamint Białystok körzetében, amely viszont nem tartozott a Királysághoz. Ami az orosz felosztási terület többi részét illeti, a választási szabályzat csak annak kijelentésére szorítkozott, hogy a jövőben meghívják a szejmbe „a litvániai és oroszországi lengyelek képviselőit a helyi lakossággal való egyetértésben”.⁶ Ez utóbbi rendelkezések minden bizonnyal Józef Piłsudskinak és munkatársainak abból a koncepciójából következtek, hogy a felosztások előtt a lengyel államhoz tartozott keleti területeken olyan politikai megoldást kell kialakítani, amely federatív koncepció néven vált ismertté.

A választási szabályzat imént említett rendelkezései sui generis maximum-programot alkottak, amely a Törvényhozó Szejm működésének végéig sem lett teljes mértékben megvalósítva. Következésképpen, az úgynevezett főválasztásokra 1919. január 26-án került sor a Lengyel Királyság területén (két körzet kivételével, ahol későbbi időpontokban tartották meg azokat) és Galícia nyugati részén. Ekkor 296 képviselőt választottak meg. A részvétel a választásokon magas volt. A kommunisták és a zsidó szocialista párt, a Bund által meghirdetett bojkottnak nem volt különösebb hatása, a választásokon való részvételi arány magas volt. Bellekerült a szejmbe ideiglenesen 18 lengyel is, akiknek mandátumuk volt a

Német Birodalom parlamentjébe (Reichstag), valamint 26 kelet-galiciai képviselő, akik korábban az osztrák birodalmi tanács (Reichsrat) képviselőházában foglaltak helyet. Ez utóbbiak a szejm működésének teljes időszaka alatt képviselők maradtak, míg a Német Birodalom parlamentjéből örökölt képviselők többségét időközben a függetlenné vált Lengyelországban megválasztott képviselőkkel váltották fel. Végeredményben működésének utolsó szakaszában a parlament 432 képviselőből állt, akik közül 393 a lengyel hatóságok által rendezett, demokratikus választási szabályzat szerint lebonyolított választások alapján nyerték el mandátumukat. E választási szabályzat szerint választhatott és választható volt minden 21 évét betöltött mindkét nemű személy, a választások tehát általánosak, titkosak, egyenlők és közvetlenek voltak. Igen könnyen lehetett választási listákat hirdetni. Ehhez mindössze ötven olyan személy aláírását kellett összegyűjteni, akik az adott választási kerületben választójoggal rendelkeztek. A választások lebonyolítása céljából az országot körülbelül 70 választókerületre osztották fel, ezek mindegyikében 4–16 képviselőt választottak. A mandátumokat arányosan osztották el belga rendszer szerint a d'Hondt-módszerrel.

A választások a következő eredményt hozták. A szejmben a legnagyobb politikai erő a Nemzeti Demokrácia lett, amely Népi-Nemzeti Szövetség néven lépett fel. A szavazatoknak mintegy 35%-át nyerte el. Együttvéve nem sokkal kevesebb szavazatot értek el a politikailag differenciált parasztcsoportosulások. Ezek közül a legnagyobb szerepet a kifejezetten a centrum felé fejlődő „Piasz” Lengyel Néppárt játszotta, amelynek élén Wincenty Witos állt, valamint a „Felszabadulás” Lengyel Néppárt, amely több alkalommal is együttműködött a szocialistákkal. Ez utóbbiak, akik a képviselők mintegy 10%-át tömörítették, mint később kiderült, az összes nagyobb parlamenti frakció közül a legstabilabb együttest alkották: ilyen nagyobb parlamenti frakció kezdetben 10, a szejm működésének vége felé pedig 14 volt.

Az ország politikai helyzete, a társadalmi konfliktusok, a parlamenti csatározások azt eredményezték, hogy a parlamenti erőviszonyok nem voltak stabilak. Szakadások és átcsoportosulások mentek végbe, amelyek elsősorban a Nemzeti Demokráciát és a paraszti baloldalt gyengítették. Ennek következtében megnőtt a centrumban álló csoportosulások jelentősége. A Nemzeti Demokrácia két fontosabb szakadást élt át, parlamenti frakciója elvesztette első helyét a szejmben. Másrészt nem jártak eredménnyel a parasztpárti frakciók egyesítésére irányuló kísérle-

tek. Ezek azzal zárultak, hogy számszerűleg megerősödött a „Piast”, s a parlament legerősebb csoportosulásává vált. Meg kell jegyeznünk, hogy az egész két világháború közötti korszakban ebben a szejmben foglalt helyet a legtöbb paraszt, a képviselők összlétszámának mintegy 30%-át alkották. Ellenfeleik csipkelődve paraszt-szejmről beszéltek. A választások körülményei azt eredményezték, hogy az összes képviselő körülbelül 95%-a lengyel volt, a nemzeti kisebbségeket csupán néhány zsidó és német képviselő reprezentálta. Ez az állapot, mint ismeretes, éles ellentétben állt a lengyelországi nemzetiségi viszonyokkal.

A parlament hatásköre. A parlament hatáskörét a teljes alkotmány életbelépésének idejéig a szejm 1919. február 20-án egyhangúan elfogadott határozata szabta meg. Ez a határozat, amely Kis Alkotmány néven vált közismertté, a szejmet szuverén és törvényhozó szervnek tekintette. Az államfő — ezt a hivatalt a szejm továbbra is Józef Pilsudskira bízta — a parlament határozatainak legfőbb végrehajtója volt polgári és katonai kérdésekben. Az államfő — a szejmmel egyetértésben — nevezte ki a szejmnek felelős kormányt.⁷ A Kis Alkotmány rendelkezései a Pilsudskit ellenző jobboldal, valamint az őt támogató parlamenti baloldal és a centrum egy része között elért kompromisszum eredményeképpen jöttek létre. A Pilsudski személye és politikája iránti viszony a szejmben éles konfliktusok forrásává vált, a parlamenti frakciókban bekövetkezett szakadások és átcsoportosulások fontos mozgatórugója volt ez. Ennek ellenére, a kompromisszum alapelvei, amelyek a Kis Alkotmányban voltak megfogalmazva, a szejm működése során mindvégig fennmaradtak. A Kis Alkotmány egyébként is sokkal tovább volt érvényben, mint ahogy azt kezdetben gondolták — 1922 november végéig. Eközben a parlament hatásköre ténylegesen némileg módosult. A szejm a Kis Alkotmány rendelkezései értelmében továbbra is a kizárólagos törvényhozó maradt, és továbbra is széleskörű ellenőrzési funkciókkal rendelkezett. Az egyes kormányok összetételének kialakítása, valamint az állam politikájának általános menetébe való beleszólás terén azonban olyan gyakorlat alakult ki, hogy sui generis konszenzust kellett elérni az államfő és a parlament között. E két tényező — a szejm esetében annak többsége — egyetértése nélkül egyetlen kormány sem volt képes működni; mutatis mutandis, ez vonatkozik az általános politikai problémákra, különösen a külpolitikaiakra is. Meg kell itt jegyeznünk, hogy Pilsudski marsall, aki egyúttal a hadsereg főparancsnokának a funkcióját is betöltötte, gyakorlatilag igen jelentős autonómiával rendelkezett a keleten folytatott háborúval és az ebből fakadó

külpolitikai problémákkal kapcsolatos kérdésekben. A helyzet megváltozott, amikor 1920 júliusában, a Vörös Hadsereg Varsó elleni offenzívája idején a sejm elfogadta az Államvédelmi Tanácsról szóló törvényt. Ez a szerv vette át – mintegy három hónapi időtartamra – a sejm és az államfő hatáskörét „minden, a háború folytatásával és befejezésével, valamint a békekötéssel összefüggő kérdésben”.⁸ Az Államvédelmi Tanács munkájának befejezése és a sejm tanácskozásának felújítása után a parlament pozíciója, különösen a Szovjet-Oroszországgal megkötendő béke kérdéseiben, az előző időszakhoz képest, megerősödött. Hangsúlyozni kell még egy körülményt – azt ugyanis, hogy bármiféle átalakulástól függetlenül, a tárgyalt korban magától a parlamenttől függött saját hatáskörének a meghatározása. Legfelső fokon a sejm döntött az összes állami vezető funkció betöltéséről is, az államfői hivatalt is beleértve. Viszont a jogosultságok érvényesítési módjára lényeges befolyást gyakoroltak az erőviszonyok magában a parlamentben, többek között az egyre világosabbá váló nehézség, hogy nem lehet állandó, stabil többséget kialakítani.

Az alkotmány vitája. Az alkotmány előkészítő munkálatai a sejm összehívása után csaknem azonnal megindultak s az alaptörvény 1921. március 17-i törvénybe iktatásával fejeződtek be. A sejm-ben képviselt csoportosulások a rendszer következő alapelveit fogadták el: Lengyelország függetlensége, amit a társadalom hatalmas többségével együtt a nemzet kimagasló vívmányának, sikerének tekintettek; ide tartozott a kapitalista gazdasági rendszer is, noha a baloldal, különösen a szocialisták és a „Felszabadulás” parasztcsoportosulás annak messzemenő, parlamentáris úton történő átalakítását tűzték ki célul; végül a köztársasági államforma igen fontos szerepet játszó parlamenttel. Különbségek a következő kérdésekben voltak:

1. Az államfő jogköre és megválasztási módja – ebben a tekintetben a jobboldal, amely attól tartott, hogy a köztársasági elnöki funkciót Piłsudski veszi át, akihez nem volt bizalmuk, arra törekedett, hogy korlátozza az elnök hatáskörét;
2. A parlament másik házának létrehozása, megválasztási módja és jogköre; e kérdésben a baloldal határozottan ellenezte bármiféle felsőház létrehozását, e körül a kérdés körül zajlottak a legélesebb viták; a baloldal követelte a közvetlen demokrácia intézményének a bevezetését is, pl. az állampolgári kezdeményezést a törvényhozásban, a népszavazást, stb.;
3. Az alaptörvény szövegébe társadalmi reformok ígérétének és szociális

jogoknak (munkavédelem, stb.) a felvétele, amit a jobboldal határozottan ellenzett. A parasztcsoportosulások a főhangsúlyt arra helyezték, hogy a parasztok érdekében tiltsák meg a korlátlan földforgalmat és egyúttal tegyenek ígéretet a földreform megvalósítására. Mindkét követelésüket sikerült is érvényesíteniük;

4. Az állampolgári jogok és szabadságok mértéke, köztük – s ez szintén heves vitákat váltott ki – a lelkiismereti és a vallásszabadság biztosítása, valamint a katolikus egyház jogainak kérdése, amelyet a jobboldal a felosztások előtti időkhöz hasonlóan, az uralkodó egyház jogaival kívánt felruházni. E kérdésekben olyan kompromisszum alakult ki, amely nem elégitette ki teljesen a baloldalt és a centrum egy részét. Hasonló eredmény született a nemzeti kisebbségek jogainak az alkotmányban való rögzítése kérdésében.

Az alkotmány kidolgozásának kezdeti szakaszában a jobboldali csoportosulások rugalmasabb álláspontot képviseltek. Álláspontjukat 1920 második felében merevítették meg, amikor a Szovjet-Oroszországgal vívott háború Lengyelországra nézve kedvezően befejeződött. A vita utolsó fázisában azonban, attól tartva, hogy a megegyezésre való képtelenség negatív hatással lehet a közeledő felső-sziléziai népszavazás eredményére, létrejött a kompromisszum, mégpedig valószerűleg az államfő közvetítésével. A legvitatottabb kérdésben – a szenátus létrehozásának az ügyében – úgy döntöttek, hogy mintegy átmeneti időszakra hozzák létre azt, a következő szejm ugyanis saját hatáskörében megváltoztathatja majd az alkotmányt úgy, hogy megszünteti a szenátust. Ezenfelül az alkotmány a jobboldal eredeti elképzeléseihez képest jelentős mértékben korlátozta a felsőház jogkörét. A szenátust a demokratikusan megválasztott szejmhez hasonló módon kellett megválasztani. Felemelték a korhatárt (az aktív választójognál 21-ről 30 évre, a passzív választójog esetében 25-ről 40 évre). Csökkentették a választókerületek számát. Ez utóbbi rendelkezés, továbbá, hogy bevezették ezúttal mindkét ház megválasztásánál az ún. állami listákat, arra volt hivatva, hogy – részben eltávolodva az arányosság elvétől – a legkisebb pártok rovására előnyben részesítse a nagy csoportosulásokat.

Ez az alkotmány, amely márciusi alkotmány néven vonult be a történelembe, s amelyet ténylegesen egyhangúlag fogadott el a szejm, azok közé a demokratikus alaptörvények közé tartozott, amelyek az első világháború utáni Európában több kapitalista ország parlamentjében is elfogadásra kerültek. A parlamentnek döntő szerepet biztosító parlamentáris

kormányzati rendszert alakított ki, az állampolgári jogok és szabadságok széles skáláját biztosította. Fontos lépés volt a korábban oly sokáig felosztott ország integrálódásának útján. Végeredményben – néhány gyenge pontja ellenére – a lengyel politikai gondolkodás haladó hagyományaihoz tartozik.⁹

Az utolsó nagy kérdéskör, amelyet – sajnos szintén csak vázlatosan – ismertetni szeretnék: a szejmnek, pontosabban a szejmben képviselt csoportosulásoknak az állam területi beosztásához és egyes határterületeknek a köztársaság többi részével történő összekapcsolásához való viszonya. Szorosan összefüggött ezzel a kérdéssel a lengyel államnak szomszédaihoz fűződő viszonya.

Mint ismeretes, annak ellenére, hogy a lengyel politikai csoportosulások és a független állam szervei egyöntetűen képviselt álláspontja értelmében Lengyelország visszanyerte függetlenségét, azaz visszatért a független, szuverén államok kategóriájába, az országnak a felosztások előtti területe nem volt visszaállítható. Mindenki tisztában volt azzal, hogy egyes, a felosztások előtt Lengyelországhoz tartozott területeken alapvetően megváltoztak a nemzetiségi viszonyok. Másrészt egyes területeken, mint például Sziléziában, amely 1772 előtt nem tartozott Lengyelországhoz, spontán repolonizációs folyamat következett be. Ennek következtében, ezen a területen a lakosság többsége lengyelnek vallotta magát és a függetlenné vált államhoz kívánt visszatérni. A keleti területeken ezzel szemben a lengyel lakosság aránya jelentős mértékben csökkent. A lengyel nemzetiségű lakosság többségben volt egyes nagyvárosokban, mint például Lwówban és Wilnóban, vidéken léteztek ugyan egyes nagyterjedésű lengyel lakta területek is, de ezeket nem lengyel nemzetiségű lakosság zárt többsége vette körül. Szeretném hangsúlyozni, hogy jelen tanulmányomban mellőzöm azt a hallatlanul fontos kérdést, hogy mi volt a nem lengyel lakosság álláspontja, valamint az egész ügy nemzetközi összefüggéseinek nem kevésbé fontos problémáját is.

Lengyelországnak a Németországgal és Csehszlovákiával közös nyugati és déli határait illetően az egyes politikai csoportosulások között nem volt különösebb nézeteltérés. Ezért, mint korábban említettem, a Józef Piłsudski felügyelete alatt kidolgozott választási szabályzat megfelelt a jobboldal álláspontjának, amelynek vezető személyisége Roman Dmowski volt. Az összes lengyel politikai csoportosulás álláspontjával egyezett a szejmnek az a döntése is, hogy képviselőknek fogadták el azokat az egységes közös listán a cieszyni Sziléziában jelölt képviselőjelöl-

teket, akiknek megválasztására ott nem kerülhetett sor, mivel Csehszlovákia a területet fegyveresen elfoglalta. Nem váltott ki ellenvetést a szejmben a Szilézia autonómiájáról 1920-ban elfogadott törvény sem.¹⁰ Ez a törvény a cieszyni Szilézia azon részén, amely végül is Lengyelország fennhatósága alatt maradt, valamint Felső-Sziléziában, amely a népszámlálás után lett volna Lengyelországhoz csatolva, olyan autonóm intézményeket vezetett be, amelyek bizonyos tekintetben hasonlatosak voltak azokhoz, amelyek a Habsburg-birodalomban léteztek Galícia autonómiája idején.

Nagy vitát váltottak ki viszont a keleti területek problémái. E kérdésben két homlokegyenest ellenkező koncepció létezett. A Dmowski által megfogalmazott ún. inkorporációs koncepció közvetlenül Lengyelországhoz kívánta csatolni a felosztások előtt Lengyelországhoz tartozott ukrán, belorusz és litván területek jelentős részét. Abból indultak ki, hogy mivel ezeken a területeken erős a lengyel földbirtok, jelentős kulturális központok vannak, viszont a nem lengyel lakosság nemzeti tudata – mint gondolták – fejletlen, e területeket rövid időn belül el lehet lengyelesíteni. Ezért nincs szükség ott semmiféle nemzetiségi és politikai engedményekre. Dmowski és a Nemzeti Demokrácia esetleg hajlandó volt kivételt tenni és autonómiát adni a litván területek egy részének.

Eltérő véleményt képviselt Pilsudski, továbbá a vele e tekintetben együttműködő Ignacy Paderewski miniszterelnök, valamint a parlamenti baloldal csoportosulásai. Ezek a körök még a háború előtt meghirdették a felosztások előtti Lengyelország népei föderációjának koncepcióját, így próbálván védekezni Oroszország expanziója ellen. Ehhez a koncepcióhoz csatlakozott a lublini Ideiglenes Népi Kormány, ez fejeződött ki a választási szabályzat már ismerttetett rendelkezéseiben is. A szejm fórumán föderatív koncepciókat hirdetett a Lengyel Szocialista Párt, a „Felszabadulás” parasztpárt, amelyek ennek megfelelő alkotmánytervezeteket terjesztettek elő. Sajátos signum temporis volt az a tény, hogy alkotmánytervezetében még a Nemzeti Demokrácia is lehetségesnek tartotta, hogy autonómiát biztosítsanak a nem lengyel többségű területek számára. Némileg elébe vágva az eseményeknek, hadd jegyezzük meg, hogy az alkotmány véglegesen elfogadott szövegében a nemzeti kisebbségek autonómiájának a kérdése csak csökevényes formában maradt meg: a területi önkormányzat keretében kaptak csupán jogot külön szervezetek létrehozására.

A gyakorlatban a szejm jobboldali -- centrista többsége szembe helyezkedett minden olyan lépéssel, amely nemcsak a föderatív, hanem az

annál sokkal korlátozottabb autonomista megoldásokhoz vezetett volna. Így történt ez különösen Wilno esetében. Miután 1919 áprilisában a lengyel hadsereg elfoglalta a várost, Piłsudski kiáltványt intézett az egykori Litván Nagyfejedelemség lakosaihoz, amelyben kilátásba helyezte, hogy ügyeiket „lengyel részről történő bármiféle erőszak vagy nyomás nélkül” intézhetik.¹¹ A kiáltvány a szejm többségének ellenzésével találkozott. A helyi lengyel lakosság sem fogadta szívesen, mert az a közvetlenül Lengyelországhoz való csatlakozást kívánta. Határozottan ellenséges hangnemben nyilatkoztak róla a litvánok is, mert álcázott lengyel imperializmust láttak benne. Hasonló sors érte az államfő egy másik kezdeményezését is a wilnói kérdésben. Amikor a lengyel–szovjet háború befejezése után a lengyel hadsereg erőszakkal elfoglalta Wilnót és környékét, létrehozták ott átmeneti alakulatként az ún. Közép-Litvániát. Az ott főleg lengyelek által megválasztott helyi szejm az államfő részéről gyakorolt nyomás ellenére olyan határozatot hozott, hogy ezt a területet feltétel nélkül Lengyelországhoz kell csatolni. Ez a határozat megegyezett a Törvényhozó Szejm jobboldali-centrista többségének az álláspontjával. Hozzáteszük, hogy az egész ügy nagy konfliktust okozott a parlamentben, a kormánynak le kellett mondania miatta. Végezetül Wilno környéke ugyanolyan alapon illeszkedett be az államba, mint a többi terület. Egyedül csak az a speciális nyelvi és iskolai törvény volt ott érvényben, amely néhány más vajdaságban is bizonyos jogokat biztosított e téren az ukránok, a beloruszok és a litvánok számára. Az ún. wilnói ügy sorsa világosan bizonyítja, hogy a Törvényhozó Szejm többsége – akárcsak az akkor élt lengyelek döntő többsége – elvetett mindenféle föderatív vagy autonomista megoldást keleten. Ezzel egyidejűleg elvetette az efféle megoldásokat e területek ukrán, belorusz és litván lakosságának a döntő többsége is, mert nem kívánta a Lengyelországhoz való kötődést.

Rendkívül nehéz mérleget vonni a tárgyalt kérdésekben. A következő állításokat lehet megkockáztatni. A független Lengyelország első parlamentje, a Törvényhozó Szejm elég hűen tükrözte a lengyel nemzet társadalmi szerkezetét az I. világháború befejezése utáni években. Tükrözte azt is, hogy a lengyel politikai csoportosulásoknak milyen befolyásuk van a társadalomban. Ez a szejm döntő pozícióra tett szert az állam politikai struktúrájában. Számos intézkedést tett a társadalom integrációs folyamatának érdekében, a politikai és társadalmi konfliktusok enyhítésének érdekében.

Sokkal kedvezőtlenebb a mérleg azoknak a hallatlanul fontos prob-

lémáknak a viszonylatában, amelyek a nemzeti kisebbségeket érintették. Abban a kísérletben, amelyre a szocialista mozgalomból kinőtt Piusdski és akkori szövetségesei vállalkoztak, hogy a lengyelek és a Lengyelországban élő többi nemzet együttélésének problémájára modernebb, demokratikusabb megoldást találjanak – a sejm a jobboldal által képviselt álláspontra helyezkedett, amely alighanem megegyezett a nemzet többségének véleményével. Ki lehet jelenteni, hogy legalábbis bizonyos fokig annak az eddigi függőségnek és elnyomásnak a reakciója volt ez, amelyben addig a lengyelek éltek. Megvolt a maga jelentősége annak a ténynek is, hogy ezeken a területeken a lengyelek a gazdaságilag kiváltságos rétegekbe tartoztak, s ennek következtében attól tartottak, hogy a nem lengyel többség e tekintetben is megkérdőjelezheti pozícióikat.

Jegyzetek

1. Historia sejmu polskiego: Tom II. A. Ajnenkiel. Wdobie rozbiorów. II Rzeczpospolita. Warszawa (sajtó alatt). Ugyanott megtalálható a téma részletes irodalma.
2. J. Tomicki, Polska Partia Socjalistyczna 1892–1948. Warszawa, 1893, 21. skk.
3. Manifest Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej, szerk. J. Lewandowski. Lublin, 1968. 37. A. Ajnenkiel, Z dziejów Tymczasowego Rządu Ludowego w Lublinie: Kwartalnik Historyczny 1958. 4. sz. 1057–1092.
4. Dziennik Praw Państwa Polskiego 1918, 17. sz. 40. tétel.
5. Idézem: A. Ajnenkiel, Polskie konstytucje. Warszawa, 1893. 220. nyomán.
6. Dziennik Praw Państwa Polskiego 1918, 18. sz. 47. tétel.
7. Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919, 19. sz. 226. tétel.
8. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1920. 53. sz. 327. tétel.
9. A. Ajnenkiel, Polskie konstytucje ..., 239–270., Historia Polski, IV. k. 1918–1939. 1. rész. I–XIV. fejezet (1918–1921), szerk. T. Jedruszczak. Warszawa, 1984. 465–518.; az alkotmánytervezetetről és vitájukról részletesen ír: S. Krukowski, Geneza konstytucji z 17 marca 1921 roku. Warszawa, 1977.
10. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1920. 73. sz. 497. tétel.
11. Idézem: Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925, szerk. M. Janowska és T. Jedruszczak. Warszawa, 1981. 490.